

УДК 94:929Доброклонський:378.113.1(477.74-21)

**О. Є. Музичко,**

кандидат історичних наук,  
доцент кафедри історії України  
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова  
вул. Єлисаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна

### ПРОФЕСОР НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ОДЕСЬКИХ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ О. П. ДОБРОКЛОНСЬКИЙ: БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Метою цієї статті є аналіз проблеми бібліографування творчої спадщини історика церкви, професора Новоросійського університету та Одеських вищих жіночих курсів О. П. Доброклонського (1856-1937). Наведений реєстр основних праць професора, які класифіковані на наукові та публіцистичні. Стаття ґрунтується здебільшого на маловідомих джерелах.

**Ключові слова:** Новоросійський університет, бібліографія, історик церкви, Одеса.

Серед істориків-викладачів Новоросійського університету (НУ) та Одеських вищих жіночих курсів (ОВЖК) за кількісними та якісними параметрами наукового доробку, рівнем педагогічної майстерності, інтенсивністю громадської активності, харизматичністю професора кафедри історії церкви Олександра Павловича Доброклонського (1856-1937) можна розмістити у своєрідному другому ешелоні після Ф. Успенського, О. Маркевича, Є. Щепкіна, Е. фон Штерна, І. Линниченка, О. Кірпицького. Лише за одним параметром О. Доброклонський перевищив ці постаті адміністративною активністю. Однак ця якість не змогла переважити в очах сучасних історіографів, які не приділили професорові належної уваги навіть в умовах релігійного ренесансу, пробудження комплексу провини перед післяреволюційною еміграцією, що апріорі мало б підвищити рівень зацікавленості життям релігієзнавця та емігранта.

Тому закономірно, що нечисленні біографи О. Доброклонського не лише не прагнули скласти повноцінний біографічний нарис на основі комплексного аналізу всієї доступної джерельної бази, але й не ставили перед собою й більш спеціальне завдання – укладання бібліометрії його творчості [11; 12; 13; 22, с. 79-82; 24; 31, с. 520]. Частково ці мета та завдання були реалізовані в наших попередніх статтях [14-19]. Однак подальші пошуки (дякуємо за сприяння передусім львівському історикові Юрію Коваліву та зав. відділом бібліотеки Сербської АН у Белграді Гордані Радойчич-Костич) дозволяють досить суттєво доповнити попередні відомості. Передусім йдеться про можливість скористатися важкодоступним меморіальним збірником на честь О. Доброклонського, що містить його автобіографію та статті колег з оцінкою його постаті. Також важливим є виявлення документів з матеріалів діловодства НУ (45 фонд Державного архіву Одеської області). Наявність наших попередніх студій уможлиблює зосередження на необхідних доповненнях і, враховуючи специфіку тематичного спрямування даного збірника статей, на складанні бібліографії творчого доробку О. Доброклонського.

У життєвому шляху героя нашої статті можна виділити п'ять періодів: перший московський (1856–1880) – період становлення, занурення в історико-церковно-

богословську тематику з орієнтацією на візантинознавство; «провінційний» (пензенський та рязанський) (1880-1892) – набуття педагогічного досвіду та активних архівних пошуків, звуження проблематики до історії православ'я в Росії; другий московський (1892-1900) – початок університетської кар'єри; одеський (1900-1920) – піднесення адміністративної та громадської діяльності, повернення до візантинозначої церковно-історичної проблематики; еміграційний (белградський) (1920-1937) – піднесення наукової та педагогічної діяльності, повернення до церковно-богословської тематики.

Особливості наукової спеціалізації та світогляду О. Доброклонського зумовили обставини початкового етапу його біографії. Він народився у багатодітній родині (2 брати та 2 сестри померли у ранньому дитинстві, сестра та 3 брати – у зрілому віці в роки більшовистського режиму) протоієрея Павла Петровича Доброклонського, який в свою чергу був сином московського диякона П.О. Знаменського (прізвище його сину змінили в духовній школі), та здобув освіту у московському духовному училищі, семінарії та історичному відділенні академії Троїце-Сергієвої Лаври (1876-1880), яке він скінчив зі званням магістранта богослов'я. Серед своїх викладачів в академії О. Доброклонський відзначив Є. Голубінського (історія російської церкви), О. Лебедева (загальної історії церкви) та В. Ключевського (російська історія), в особах яких «вевл дух свободнаго критицизма как в их лекциях, так и в печатных трудах». Ще глибшим він вважав вплив на формування своєї вдачі загального духу, що царював в академії: «Академия наложила в некоторой степени свою печать на мой характер и направление моих дальнейших научных занятий; именно, мирная трудовая и замкнутая академическая среда, вне светских развлечений и интересов, вместе с условиями последующей жизни сделали из меня человека трудолюбивого, весьма аккуратного в личных и служебных делах, мягкого и общительного с другими и в то же время практически неактивного в житейских делах. Курсовые и кандидатская письменная работа на заданные профессорами темы (из области психологии, философии, библейской и церковной (общей) истории, русской истории) и слушание лекций специального исторического отделения сообщили интерес к церковно-исторической науке, втянули в научную работу, дали известный навык в ней и освоили с методологическими приемами исторической науки» [10, с. I-II].

Якою мірою ця самооцінка корелюється зі сприйняттям О. Доброклонського його оточенням за іншими джерелами, і якими ж були «методологічні прийоми», що він використовував у науковій роботі? Працелюбність, поєднана з ретельністю, акуратність навряд чи можуть бути поставлені під сумнів, хоча це й намагався зробити один з одеських сучасників О. Доброклонського, беручи за доказ малочисельність його наукових праць [8]. Однак невдовзі, наче у відповідь, з'явився двохтомник професора загальним обсягом понад півтора тисячі сторінок, над якими автор наполегливо працював років з 15-ти. Навіть під час 17-денного евакуювання з Одеси на борту англійського пароплава у 1920 році він не уникав важкої фізичної праці. Працелюбність професора доходила до педантичності, про яку декілька разів згадав у своєму дуже позитивному некролозі В. Фармаковський. Він же наводив улюблені хобі професора, характерні для такого типу людей: рибальство та квітникарство [28]. Колеги історика вважали, що ця педантичність та обережність гальмували його наукову активність, заважали йому вдаватися до ширших, сміливіших і тому більш науково-цінних узагальнень [6; 27]. Як викладач-педант, суворий екзаменатор, «добрий інквізитор» і до того ж юдофоб постає О. Доброклонський

у спогадах його одеського студента Л. Когана [1, арк. 21-23]. Про суворий підхід професора до екзаменів свідчить колективний лист студентів-істориків НУ, в якому вони просили про зміну графіку занять у зв'язку з важкістю навчання та складання предмету церковної історії [2, арк. 76]. Щоправда з любов'ю згадував про свого московського вчителя професор Д. Введенський, дуже «чистою людиною» вважав свого одеського професора видатний богослов Г. Флоровський. В. Фармаковський наголошував на надзвичайній доброті професора, глибокій релігійності. «Дельным ученым и хорошим товарищем» вважав О. Доброклонського інший консервативний професор, декан історико-філологічного факультету НУ на початку ХХ ст. О. Деревницький. Відомий візантиніст В. Мошин познайомився з О. Доброклонським вже в еміграції і згадав його серед російських учених, які «при личном знакомстве произвели на меня глубокое впечатление как глубиной и энциклопедической широтой своих знаний, так и личной обаятельностью» [20]. Поєднання працелюбності, виваженості з педантизмом напевно уможливило багатолітню адміністративну, науково-організаційну діяльність О. Доброклонського: секретар та декан історико-філологічного факультету НУ та ОВЖК, в. о. ректора НУ, редактор «Записок НУ», завідувачий музею витончених мистецтв та нумізматичного кабінету, голова Історико-філологічного товариства при НУ, голова різноманітних комісій у справах російської еміграції, ревізії підручників, голова Російського наукового інституту та Російського педагогічного товариства в Югославії. На громадській ниві професор передусім проявив себе як гласний Одеської міської Думи та учасник церковного руху 1917-1918 років, зокрема зустрічей істориків церкви, священників з мирянами у 1917 році (О. Доброклонський виступив за союз церкви з державою, але за умови розмежування між ними, аби дати їм можливість діяти вільно у своїх сферах) та учасник Всеукраїнського церковного з'їзду. Вочевидь, в останнє десятиліття існування Російської імперії перебування серед очільників НУ та ОВЖК в очах влади забезпечувало консервативний світогляд О. Доброклонського.

Джерела свідчать про консервативний та релігійний світогляд професора. Він належав до числа правоконсервативних професорів НУ, спільно з О. Клітиним, О. Алмазовим, В. Левашовим та ін. Він сприяв діяльності студентського союзу академістів, був обраний гласним Одеської Думи від правого християнського блоку. Під час революції 1905 та 1917 років він засудив радикальний рух студентів та професорів, які їх заохочували, закликав колег припинити сварки задля підняття авторитету професорів. Він належав до своєї когорти професорів-москвичів, що утворилась в НУ після таємного наказу 1898 року Міністерства освіти посилювати русифікацію НУ. Свою «місію» московський професор виконав: у 1917-1920 рр. він негативно сприйняв український національний рух, заперечив автокефалію Української православної церкви та українізацію НУ. У 1918 році одеська преса смакувала новину про те, що ректор О. Доброклонський відіслав назад україномовне розпорядження Міністерства освіти Гетьманату з поміткою «не розумію». Сам «нюсмейкер» скоригував це повідомлення, наголосивши, що таки повернув документ з вимогою дотримуватися попереднього закону про російськомовне діловодство, але без наголосу на незрозумілості української мови.

Ліва преса зображувала О. Доброклонського як ретрограда та мракобіса. Однак його праці та висловлювання засвідчують, що він не заперечував розумних форм просвітництва та модернізації духовного життя. Він закликав уникати каральних акцій проти студентів. Метою академічного союзу студентів він вважав об'єднання

навколо науки, але не розбрат та ненависть. У 1914 році він підтримав ініціативу ліберального професора М. Ланге про організацію Філософського товариства при НУ, а в 1917 році – відкриття Одеського народного університету. У 1908 році під час одного з «лакмусових» голосувань в раді професорів НУ щодо винагородження заборонених україномовних лекцій О. Грушевського О. Доброклонський проголосував позитивно, на відміну від решти правих. У 1918 р. він визнавав необхідність внесення коректив у застарілі норми церковного законодавства, але лише обережно та мудро. Як обраний у 1913 році у гласні Одеської міської Думи від НУ О. Доброклонський виконував роль представника від університету до 31 січня 1917 року. Однак він залишився незадоволеним тим, що Дума, правоконсервативна за своїм складом, зігнорувала інтереси НУ. На знак протесту НУ відкликав О. Доброклонського з цієї посади [5, арк. 1-2].

Зрештою, в особистому житті О. Доброклонський вчинив крок, радше властивий ліво-ліберальній інтелігенції: після смерті своєї дружини Марії Павлівни Бобрової у 1913 році професор одружився з Марією Григорівною Григор'євою – його слухачкою на ОВЖК, молодшою за нього аж на 29 років. Брак виявився щасливим. Дружина супроводжувала чоловіка у тісному, непристосованому приміщенні на згаданому судні у 1920 році, відмовившись від більш зручних приміщень для дам. Подружжя прожило разом 19 років до смерті Марії у липні 1932 року. Обидва шлюби не подарували професорові дітей.

Таким чином, світогляд О. Доброклонського адекватніше вважати християнсько-консервативним та консервативно-ліберальним.

Адміністративна, науково-організаційна та громадська діяльність віруючої та консервативної людини в умовах наростання радикальних настроїв серед великої частини студентів та професорів вимагала неабиякої твердості, але разом з тим і вміння ладити з оточенням. Це підтверджує автохарактеристику О. Доброклонського як м'якої та непрактичної людини, тим більше якщо пам'ятати про спогади Л. Когана. Відставка О. Доброклонського на початку 1918 року з посади ректора НУ на знак протесту проти заяв лівого студентства свідчить про неабияку стійкість та принциповість цієї людини. На відміну від деяких лівих професорів, що грішили заграванням з радикальною молоддю, О. Доброклонський, як і більшість консерваторів, намагався змінити ситуацію, навчити молодь, вести її за собою, а не вестися.

Педагогічні успіхи О. Доброклонського до 1920 року виглядають скромно. Зокрема, в одеських «вишах» він читав загальні курси історіографії та історії християнської церкви, спеціальні – історія руської церкви, законодавство і управління в руській церкві, пам'ятки руського церковного права, історія духовного стану у Росії. Однак, на відміну від більшості професорів, довший час він навіть не вів семінарські заняття зі свого предмету, на яких би студенти зачитували реферати. У 1915 році він з очевидним розчаруванням зазначав, що на необов'язковому семінарі з історії церкви лише декілька студентів вивчали під його керівництвом пам'ятки російського церковного права. На його пропозицію взяти реферати ніхто не зреагував [21, с. 141].

Так само ніхто не взявся за виконання медальної роботи «Греко-східне монашество в історії книжкового перепису». Щоправда, джерела зафіксували факт виконання студентами під керівництвом О. Доброклонського робіт на теми «Монастирська реформа у царювання Петра Великого», «Історія розподілу руської митрополії на північно-східну та південно-західну». Професор мав певний вплив на

формування відповідних знань у студентів, зокрема П. Біциллі та Антонія і Георгія Флоровських. Єдиним визнаним учнем професора був випускник Белградського університету М. Афанасьєв, хоча навчання під його керівництвом він розпочав ще в НУ. Показово, що два колишні студенти О. Доброклонського, а на той час викладачі НУ, П. Біциллі та О. Ристенко опублікували позитивні відгуки на одну з найголовніших праць О. Доброклонського. Відсутність значного числа учнів у О. Доброклонського підтверджує відому тезу про те, що предмет церковної історії належав до елітних, важко сприйнятих студентами, які, крім того, в основній масі дедалі більше переймалися атеїстичним лівим світоглядом. Можливо, з бажанням покращити свої педагогічні здобутки пов'язано рішення О. Доброклонського вийти поза межі суто церковно-релігійної тематики у зв'язку з обранням на посаду професора кафедри візантійської філології у 1919 році, перейменованої на кафедру історії візантійської культури [12, арк. 46, 62].

Продовжуючи ідеї своїх учителів, О. Доброклонський намагався надати своїй методології в галузі церковно-історичних студій максимально наукових рис, які б відкривали цю галузь знань від церковної догматики та схоластики. Він наполягав на тому, що історія церкви є частиною історії людського суспільства і підкоряється загальним законам історії, багатьом чинникам, а праця церковного історика підлягає тим самим принципам, що і праця інших істориків. Він твердив, що історія церкви має вивчати всі сторони церковного життя на максимально широкій джерельній базі. Він вірив у те, що історія може бути об'єктивною, дзеркалом, що відображає дійсне життя з позицій історизму. Подальший прогрес церковно-історичних досліджень, на його думку, полягав у перенесенні наголосу з зовнішньої історії церкви на еволюцію релігійних уявлень народу [3, с. 46].

Критики здебільшого позитивно відгукувалися про наукову діяльність О. Доброклонського, а серед них, окрім згаданих П. Біциллі та О. Ристенка, такі відомі науковці, як А. Гарнак, О. Васильєв, Н. Кондаков, М. Гросу, П. Струве, С. Троїцький, М. Афанасьєв, Ф. Успенський, Є. Щепкін та ін. Попри деякі застереження, в цих відгуках переважали не лише позитивні, а навіть захоплені оцінки. Так, П. Струве зазначав з приводу відомого рязанського посібника О. Доброклонського з історії російської церкви: «это сочинение покойного может и, по моему глубоко-убеждению, должно стать настольной книгой всякого русского человека, притязающего прозирать в будущее нашего народа и нашего государства, опираясь на серьезное и любовное изучение великого русского прошлого» [26, с. XXX]. Однак найбільш критичні зауваження пролунали з табору інших «світських» істориків – Ф. Успенського та Є. Щепкіна. Видатний візантиніст згадував, що очікував працю одеського колеги як вихідця з духовного середовища, який був підготовлений до розуміння умов життя Феодора. Визнаючи цінність дослідження О. Доброклонського, особливо другої частини (публікація джерел), Ф. Успенський висунув низку суттєвих зауважень. На його думку, автор не так аналізував джерела та намагався вникнути у сенс доби, як повторював загальні місця. Окрім цього, він указав на протиріччя в його поглядах та висновках, не погодився з загальною оцінкою діяльності героя книги [7].

На відміну від Ф. Успенського, Є. Щепкін не був спеціалістом ані з історії Візантії, ані з історії церкви. Однак і він, відгукнувшись на, за його характеристикою, «капітальний труд» свого колеги, зауважив, що той «дає чисто статистический очерк киновитства при Феодоре Студите, мало считаясь сов всем, что было до этого игумена; например при изложении богослужения в обители Феодора не

касається вопроса об отношении его к церковному уставу.... В противоположном такому приему науки древностей историк ждет и динамичного изложения, т.е. характеристики направлений в развитии монашеского строя до и после Феодора Студита и указания на значение в этом процессе той фазы, которая представлена реформами Феодора Студита. По некоторым вопросам Д. как-то не подводит итога своему анализу и лишает этим Феодора Студита цельной оценки» [30]. Подібні оцінки історики-соціологи найчастіше висловлювали на адресу істориків права.

Переходячи до питання про бібліографування творчої спадщини О. Доброклонського, зазначимо, що бібліографи мають всі підстави вважати основним джерелом автобіографію історика, складену напередодні його смерті. Вона значно докладніша, ніж складена, напевно, за участі самого професора коротка бібліографічна замітка 1931 року [25, с. 97]. Автор передусім виокремив дві групи своїх наукових праць: надруковані та рукописні. В кожній з цих груп праці розташовані за хронологією. При цьому автор в досить оригінальний спосіб не зазначав сторінок праць, а лише зірочкою позначав найбільші з них за обсягом. Вказано праці, опубліковані чи написані російською (22) та сербською (8) мовами. Надрукованих праць автор занотував 24, рукописних – 6. Щоправда, третя позиція у рукописних працях позначена відносним поняттям «декілька дрібних статей для Богословської енциклопедії», що не були видані через припинення видання. Виглядає недоцільним виділення автором в якості окремої другої позиції у списку своїх неопублікованих праць «виписок та довідок з давніх рукописів» як підготовчого матеріалу для другого випуску другого тому докторської дисертації про Феодора Студіта. Проблематичним для частини бібліографів є й четверта позиція у рукописних працях: літографований студентами Білградського університету курс лекцій професора з історії церкви, адже, як і для всіх подібних лекцій, існує небезпека невірної тлумачення слів професора, дописок і т.п., що, власне, і відзначив щодо даного випадку сам О. Доброклонський. Літографовані курси найчастіше можуть бути зараховані не так у твори певного автора, як у наративні джерела про його педагогічну діяльність. За спостереженням С. Троїцького, всі ці праці відображають інтерес О. Доброклонського до теми, «которая, по словам Ранке, составляет главное содержание всемирной истории – взаимное отношение церкви и государства и в связи с этим защита церковной свободы». До цього слід додати, що за географією та хронологією роботи вченого були присвячені візантинознавству в його церковно-релігійному аспекті та історії російської православної церкви. Професора можна вважати прикладом вченого «двох дисертацій», адже саме магістерська та докторські дисертації 1880 та 1916 років не лише зробили йому ім'я в науці, але й загалом були головними працями його життя. Класичним варіантом такого вченого можна вважати колегу О. Доброклонського в НУ та ОВЖК, близького до нього за науковими інтересами О. Шпакова. Однак, на відміну від останнього, О. Доброклонський відзначився все ж ще двома досить помітними роботами: про Солотчинський монастир та загальним посібником для вивчення історії церкви в Росії. Перефразовуючи відомий вислів («людина не дорівнює своїй біографії»), зазначимо, що його праці не зовсім дорівнюють його науковій активності. На засіданнях Історико-філологічного товариства при НУ він виголосив доповіді про листування Феодора Студита та свого академічного вчителя Є. Голубінського; на засіданнях Російського наукового інституту в Белграді – про книгу Баумгартена «Тригвісон, норвезький король та його відношення до Володимира Святого» і «Структура вселенських соборів». Однак повні тексти цих доповідей наразі невідомі.

У складанні реєстру власних праць науковці демонстрували різні підходи. Так, І. Линниченко надавав важливе значення своєму публіцистичному доробку настільки, що часто навіть у недокладних списках заносив їх у наукові праці. До наукових праць він неодмінно зараховував свої відгуки на праці студентів. Натомість О. Доброклонський обмежився лише своїми науковими працями, а у поєднанні з його автохарактеристикою як відстороненої від «житейських» проблем людиною може скластися враження, що лише ці праці і складають його творчий доробок. Автори некрологів орієнтувалися виключно на автобіографічні дані. Автори двох найзмістовніших довідково-енциклопедичних статей про О. Доброклонського теж зосередились на його науковій спадщині, вказуючи у хронологічній послідовності 7 (В. Мірошніченко) та 18 («Православная энциклопедия») робіт з дотриманням всіх норм сучасної бібліографії. У реєстрі «Православной энциклопедии» вказано й автобіографію вченого. Автори статті «Православной энциклопедии» вказали дві роботи з часопису «Душеполезное чтение» («Отец И. Кронштадский») та «История богослужения в новейший (синодальный) период Русской Церкви»), невраховані в автобіографії. Обидві статті вказують виключно на російськомовні роботи, при чому, услід за О. Доброклонським, не класифікуючи їх у тематичні чи видові блоки.

Уточнення та розширення бібліографії творчого доробку О. Доброклонського в першу чергу можливо за рахунок розширення джерельної бази, передусім дослідження особистого архіву вченого та матеріалів діловодства Московського університету, НУ та ОВЖК, Белградського університету, наукових товариств тощо. З іншого боку, необхідно розширити дослідницькі опції: врахувати не лише публіцистичний доробок історика, але й його рукописні роботи, зокрема, пов'язані з професійною діяльністю, звичайно, лише ті, що містять особисту позицію автора, розкривають певну проблему. Сюди можуть бути зараховані й колективні записки, в яких чітко простежується особистий внесок О. Доброклонського. Вочевидь, не можна враховувати короткі повідомлення чи записки суто поточного характеру. Такий комплексний підхід до опису творчої спадщини застосований упорядниками покажчиків про одеських істориків О. Маркевича, Є. Щепкіна, Ф. Леонтовича.

Результатом наших пошуків (на жаль, матеріали югославських архівів нам наразі недоступні) є виявлення двох наукових робіт: негативна рецензія професора на студентську медальну роботу 1901 року «Монастырская реформа в царствование Петра Великого» та відгук про наукову діяльність московського колеги, відомого історика М. Рожкова. Особливо важливою є друга робота. Її поява зумовлена резонансною та конфліктною справою 1904 року про влаштування в НУ М. Рожкова за сприяння двох москвичів Є. Щепкіна та О. Доброклонського, які заручилися підтримкою самого В. Ключевського. Проти них повстав І. Линниченко, який піддав М. Рожкова нищівній критиці за тенденційність, передусім маючи на увазі його широковідомі симпатії марксизму. У своєму відгуку О. Доброклонський намагався, за його виразом, специфічним для сучасного вуха, «высказать свой взгляд на труды Н. Рожкова и его научную физиономию». Дуже розлогий відгук є чудовою ілюстрацією вищевказаних особливостей особистих рис професора: поєднання наукового сумління з обережністю, що, як виявляється, могла межувати з кон'юнктурністю. Загальний тон відгуку був дуже критичним і спільним в основних рисах з поглядами І. Линниченка. Як і останній, О. Доброклонський зауважив тенденційність М. Рожкова, що полягала у поясненні всіх історичних явищ соціально-економічним чинником і применшувала роль духовно-культурних.

Зокрема, професор не погодився з тим, що зростання монастирів у Московії XVI ст. пояснюється лише соціально-економічними причинами, вважаючи це передусім проявом підвищення релігійності у населення. В такому ж дусі він закинув московському колезі відсутність логіки та викривлення у трактуванні історичних джерел. Однак завершувався відгук, в значній мірі протилежно попередньому викладу, запевненням у спроможності М. Рожкова, потрапивши у число викладачів НУ, перейнятися справжньою науковістю. Така особливість тексту пояснюється, з одного боку, бажанням О. Доброклонського висловити своє відверте ставлення до діяльності претендента, але з іншого – солідарністю з московськими колегами, що протегували М. Рожкову, бажанням підсилити «московську партію».

Ознайомлення зі звітами НУ, зокрема за 1907 рік, дозволяє прояснити ситуацію з енциклопедичними неопублікованими статтями професора. Отже, він вказував, що у 1907 році подав до редакції «Православной энциклопедии» 8 статей «Константин V», «Копроним», «Константин VI визант. імператор», «Констанцій II», «Косой Феодосий», «Св. Косьма Халкидонский», «Квирин Кульман», «Люблинський сейм 1569 и уния». Йшлося про «Православную богословскую энциклопедию или богословский энциклопедический словарь», що видавали у Санкт-Петербурзі у 1900-1911 роках за редакцією професора А. П. Лопухина, а згодом сокурсника О. Доброклонського по навчання в академії Н. Н. Глубоковського. Однак, на 12 томі видання було припинено на гаслі «Контантинополь». Статті О. Доброклонського, таким чином, мали б увійти у 13 том. Не виключено, що ці тексти будуть виявлені в архівах Санкт-Петербурга та Москви.

В особовому фонді О. Доброклонського (№ 157) в ДАОО містяться розрізнені записи про окремі аспекти історії НУ кінця XIX – першого п'ятнадцятиріччя XX ст., що є підготовчими матеріалами до написання історії Новоросійського університету у 1890-1915 роках. Рішення про написання цієї праці до 50-річного ювілею закладу у 1915 році як продовження фундаментального труда О. Маркевича було прийнято Радою НУ у травні 1913 року. За підсумками голосування з 18 записками О. Доброклонський переміг О. Шпакова (6 записок), І. Линниченка (5 записок) та М.Г. Попруженка (3 записки) [18, арк. 168]. Напевно, головну роль у такій нелогічній перемозі історика церкви над краєзнавцями І. Линниченко та М. Попруженко відіграв його тогочасний деканський статус. Втім, М. Попруженко, напевно, теж певною мірою залишився причетним до проекту, адже наприкінці 1918 року просив надрукувати у «Записках НУ» біографічний та бібліографічний словник професорів історико-філологічного факультету за 53 роки його існування. Матеріали особового фонду О. Доброклонського свідчать про те, що він дуже сумлінно виконував своє важливе завдання: опрацював масу архівного матеріалу, здобув цінні автобіографії та спогади колишніх викладачів та студентів НУ. Проте цілісного тексту, який можна було у відповідності до автобіографії професора включити до реєстру його праць в якості принаймні уривку наміченого труда, в архіві немає. Вважаємо, що О. Доброклонський перебільшив ступінь виконання своєї праці, коли писав лише про її незавершеність, хоча насправді справа зупинилася на стадії опрацювання джерельної бази. В архіві О. Доброклонського відклався цікавий рукопис, присвячений аналізу буддизму. Є велика спокуса зарахувати цей текст до спадщини вченого. Однак, брак інших свідчень, що підтверджували б факт звернення християнознавця до такої невластивої для нього тематики, поки що не дозволяє зарахувати цей рукопис до його інтелектуального доробку.



Нами виявлена також низка публікацій та рукописів, що мають бути зараховані до інтелектуального доробку О. Доброклонського громадського спрямування. Це статті професора в одеських газетах, присвячені університетським справам, хоча, з огляду на залученість НУ до суспільно-політичних процесів, вони найчастіше набували й громадського звучання. Найяскравішим прикладом цього є лист до редакції «Одесских новостей», спрямований проти статті І. Линниченка, що була надрукована у попередньому номері [23]. І. Линниченко висловився різко проти поновлення в складі професури НУ Є. Щепкіна. Натомість О. Доброклонський закликав бути виваженішим у висловлюваннях та не виносити «сміття з хати». Зрештою, Є. Щепкіна було поновлено, і це попри те, що декан О. Доброклонський не міг поділяти суспільно-політичної лівизни «червоного професора». Як виявилось, моральну перемогу одержав І. Линниченко, адже вже через кілька тижнів з'явилася брошура О. Доброклонського у вигляді відкритого листа до Є. Щепкіна (показово, що одеські газети відмовилися її друкувати), в якій він звинуватив Є. Щепкіна в аморальній поведінці. Зокрема, О. Доброклонський ставив перед Є. Щепкіним глибокі та вічно актуальні питання: «неужели чистый академизм, т.е. девиз «университет для науки» неразлучен с реакционностью? И неужели политика есть наука? Не отвлекает ли, наоборот, политика от чистой науки? Не внесла ли политика в 1905-1907 гг. разрухи в университетские занятия и науку? Производительно ли работали на научной ниве те, кто тогда занимался политикой?».

Через рік з'явилася ще одна полемічна брошура О. Доброклонського, на цей раз присвячена суспільно-церковній тематиці. Спочатку вона була надрукована у часописі «Херсонские епархиальные ведомости». В ній професор заперечив радикалізм у зміні церковного законодавства, який він побачив у брошурі священика О. Смирягіна. Брошура викликала різку відповідь священика, в якій він звинуватив О. Доброклонського у тенденційності [29]. Поява обох брошур свідчила про бажання професора бути почутим громадськістю, а значить, бути залученим у суспільно-політичний рух його доби.

В інших статтях О. Доброклонський відстоював погляд на університет як позаполітичний заклад, підтримував студентів-академістів, заперечував лівацтво. Саме за ці погляди у 1919 році під час «червоного терору» О. Доброклонський разом з низкою інших професорів опинився не просто без роботи, але й в ув'язненні. Відлунням цих подій є найяскравіший текст з рукописної спадщини О. Доброклонського, що зберігся в архівному фонді НУ: записка 9 професорів НУ до Ради НУ (див. додаток). Вони зазначали, що в результаті звільнення з університету лише за підозрою в контрреволюційності у травні – серпні 1919 року були змушені позичати гроші і розпродавати речі та просити колег прийняти рішення про виплату їм зарплатні за весь час незаконного звільнення. Відповідне рішення було прийнято. Текст написано рукою О. Доброклонського, його ж прізвище стоїть першим у загальному неалфавітному переліку підписантів, отже, є підстави вважати саме героя нашого нариса головним автором цього непересічного свідчення буремної доби.

О. Доброклонський був причетний до написання колективних листів, де його внесок простежується лише завдяки наявності його підпису. Тим не менш і цей факт відображає думки професора. Так, 28 грудня 1900 року разом з 13 іншими професорами НУ він подав до Ради професорів пропозицію про зміни основних правил бібліотеки НУ. Підписанти, зокрема, відзначали, що кількість книг, які видаються на руки одного викладача, є більш ніж недостатня. Далеко не всі видання видаються студентам, що перешкоджає їх науковим заняттям. У 1905 р. О. Доброклонський

підписав листа консервативної професури проти ліво-ліберальної діяльності частини професорів та студентів.

В особистому фонді О. Доброклонського та університетському фонді відклали ще кілька авторських текстів, присвячених університетським справам. У першій за хронологією записці травня 1914 року на ім'я ректора декан О. Доброклонський відстоював запровадження курсів педагогіки, практику читання викладачами суміжних дисциплін споріднених предметів, права приват-доцентів.

В іншій записці на ім'я ректора у червні 1916 року О. Доброклонський наводив відомості та свої міркування про професорський дисциплінарний суд. Автор записки наголошував, що суд з часу свого заснування у 1902 році не зміг виконати функцію авторитетного органа через протиріччя в середовищі професорів. Однак, на думку декана, за умови вдосконалення роботи суду, він міг би виконати свою місію. Щоправда, в чому саме мало полягати це вдосконалення, він не уточнював.

Отже, більш прискіпливе вивчення інтелектуального доробку О. Доброклонського дозволяє дещо скоригувати думку про нього як про цілковито занурену в науку особу. Насправді він не лише формально виконував адміністративні обов'язки, які залучали його у вир суспільного життя, але й відгукувався на ці проблеми у пресі. Бібліографування виявлених праць професора свідчить про нерівномірність інтенсивності наукової активності історика. Перші його праці з'явилися ще в останні роки навчання в Академії, а отже, у 1880-1890-ті роки його доробок складав до 20 праць, зокрема фундаментальних. Натомість в одеський період він обмежився лише однією опублікованою працею, хоча й фундаментальною, що зробила йому ім'я в науці та до 10 енциклопедичних та рецензійних текстів, що, втім, залишилися лише у рукописах. Проте нам невідомо, які до та після перебування в Одесі О. Доброклонський публікував статті в пресі на громадську тематику. Таким чином, як і майже всім одеським професорам, йому не вдалося уникнути сумнівної для кабінетного вченого місії «громадської людини», чому сприяв жвавий, напружений ритм портово-торгівельного, багатоетнічного міста. Ренесанс активності професор продемонстрував в еміграції, на відміну від багатьох своїх колег, що не могли похвалитися активністю наприкінці життя та ще й в умовах чужини. В підсумку з'явився ще десяток праць, зокрема сербськомовних, що розширили міжнародну відомість професора, принаймні у слов'янському світі.

Нижче наведено наш варіант бібліографічного реєстру праць О. Доброклонського, складений не лише за хронологічним, але й за тематично-жанровим принципом. Знаком\* ввідмічено роботи, з якими ми не мали можливості ознайомитися *de visu*:

**1) Монографії:**

1. Сочинение Факунда, епископа Гермианского, в защиту трех глав (pro defensione trium capitulorum) : историко-критическое исследование из эпохи V Вселенского собора [Текст] / А. П. Доброклонский. – М., 1880. – 312 с.;

2. Солотчинский монастырь, его слуги и крестьяне в XVII в. [Текст] : ист. очерк монастырского хозяйства, суда и управления в связи с положением монастырских слуг и крестьян в XVII ст. / А. П. Доброклонский // Чтения в Обществе истории и древностей Российских. – 1888. – Кн. 1. – С. 1-130 ; та окреме видання: М., 1888. – 132 с.;

3. Преподобный Феодор, исповедник и игумен Студийский [Текст] / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1913-1914. – Ч. 1 : Его эпоха, жизнь и деятельность. – 1913. – 972 с. ; Ч. 2 : Его творения. – 1914. – 569 с.

4. Християнські хетеродоксальні церкви (кь вопросу о соединеніи ихъ съ православной и о intercommunio in sacris) [Рукопись] / А. П. Доброклонский. – [1920-1930?]. \*

**2) Підручник:**

5. Руководство по истории Русской Церкви [Текст] / А. П. Доброклонский. – М., 1889-1893. – Вып. 1/2. – 1889. – 441 с. ; Вып. 3. – 1889. – 306 с. ; Вып. 4. – 1893. – 441 с. (перевидання: Доброклонский А. П. Руководство по истории Русской Церкви / А. П. Доброклонский. – М. : Крутицкое подворье, О-во любителей церков. истории, 1999. – 936 с.).

**3) Архівознавчі та археографічні публікації:**

6. Из архива Солотчинского монастыря [Текст] / А. П. Доброклонский // Труды Рязанской ученой архивной комиссии. – 1887. – Т. 1, № 1 ; 1888. – Т. 2, № 1. – С. 10-12 ; № 3. – С. 56-59 ; № 4. – С. 78-80;

7. Описание дел архива Солотчинского монастыря [Текст] / А. П. Доброклонский // Труды Рязанской ученой архивной комиссии. – 1889. – Т. 3, № 3. – С. 51-60 ; № 4. – С. 84-91 ; № 5/6. – С. 110-116 ; № 7. – С. 137-143 ; № 8. – С. 151-159 ; 1890. – Т. 4, № 1. – С. 12-16 ; № 2. – С. 38-42 ; № 3. – С. 56-59 ; № 4. – С. 76-82. (Окреме видання: Описание дел Рязанского исторического архива. Описание дел архива Солотчинского монастыря / А. П. Доброклонский. – Рязань, 1889. – Вып. 1. – 55 с.).

8. Материалы для историко-статистического описания церквей и приходов Рязанской епархии [Текст] / А. П. Доброклонский // Рязанские Епархиальные Ведомости. – 1890. – № 1-4, 6, 8, 10-11, 14/15, 17-20, 22-24 ; 1891. – № 1-3, 6-8/9, 11-12, 17-24 ; 1892. – № 1-15.

**4) Статті з історії християнської релігії та церкви:**

9. Александрийская образованность как сфера, благоприятствовавшая происхождению христианской Александрийской школы [Текст] / А. П. Доброклонский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – 1880. – № 1/2. – С. 220-258;

10. Христологическое учение Феодора Мопсуестского [Текст] / А. П. Доброклонский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – [1880]. – № 4. – С. 471-494;

11. Отношение европейских правительств к католицизму и католической Церкви во второй пол. XVIII в. [Текст] / А. П. Доброклонский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – [1880]. – № 8. – С. 187-221 ; № 9. – С. 262-318;

12. Очерки из жизни Солотчинского монастыря в XVII в. [Текст] / А. П. Доброклонский // Труды Рязанской ученой архивной комиссии. – 1888. – Т. 2, № 6. – С. 113-119 ; № 7. – С. 125-132; 1889. – Т. 3, № 1. – С. 6-17 ; № 2. – С. 27-36;

13. Отец И. Кронштадтский [Текст] / А. П. Доброклонский // Душеполезное Чтение. – 1892. – Т. 3. – С. 717-723;

14. Иноземные влияния, самодеятельность и прогресс в истории Русской Церкви [Текст] / А. П. Доброклонский // Чтения в Обществе любителей древней письменности. – 1893. – № 4. – С. 163-186;

15. Религиозность в древней и новой России [Текст] / А. П. Доброклонский // Душеполезное Чтение. – 1893. – № 12. – С. 624-636 ; 1894. – № 1. – С. 154-167 ; № 2. – С. 318-327;
16. История богослужения в новейший (синодальный) период Русской Церкви [Текст] / А. П. Доброклонский // Душеполезное Чтение. – 1894. – № 3. – С. 447-454 ; № 4. – С. 644-650;
17. Св. Стефан, еп. Пермский [Текст] / А. П. Доброклонский // Московские Церковные Ведомости. – 1896. – № 16. – С. 199-201;
18. О новооткрытых изречениях Иисуса Христа [Текст] / А. П. Доброклонский // Московские Церковные Ведомости. – 1898. – № 2. – С. 22-23;
19. Константин V [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
20. Копроним [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
21. Константин VI визант. император [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
22. Констанций II [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
23. Косой Феодосий [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
24. Св. Косьма Халкидонский [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
25. Квириин Кульман [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
26. Люблинський сейм 1569 и уния [Рукопись] / А. П. Доброклонский // Православная богословская энциклопедия или богословский энциклопедический словарь / под ред. проф. А. П. Лопухина, Н. Н. Глубоковского. – СПб, 1907. \*
27. Мишльенье поводом питања о аутентичности хиротоније Англиканске цркве [Текст] / А. П. Доброклонский // Весник српске Цркве. – 1923. – Март-Авг. \*
28. Црквена политика ригористичка и попустљива [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословље : орган правосл. Богосл. факулт. у Београду. – 1926. – Год 1. – Св. 3. \*

**5) Рецензії на праці історичного та історико-церковного змісту:**

29. Отзыв на студенческую медальную работу : «Монастырская реформа в царствование Петра Великого» (1901) [Текст] / А. П. Доброклонский // Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 45, оп. 4, спр. 4126, арк. 63-169.
30. Отзыв о печатных трудах Н. Рожкова (1904) [Текст] / А. П. Доброклонский // ДАОО, ф. 45, оп. 19, спр. 688, арк. 78-85.

31. На кн. др. Микиїєля «Апостолски мужеви» [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословье. Орган правосл. Богосл. факультету у Београду. – 1926. – Год 1. – Св. 2. \*

32. На кн. проф. др. М. Е. Поснова «Первият вселенски Съборъ и неговото църковно историческо значение» [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословье. Орган правосл. Богосл. факулт. у Београду. – 1927. – Год 2. – Св. 1. \*

33. На кн. «Православная Мысль. Труды православного Богословского Института въ Парижѣ», вып. I, 1928 г. [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословье. – 1929. – Год 4. – Св. 2-3. \*

34. На кн. Patterson L. Theodore of Mopsuestia and modern thought [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословье. – 1930. – Год 5. – Св. 2. \*

35. Васельенски Сабори (нѣихова структура) [Текст] / А. П. Доброклонский // Богословье. – 1936. – Год 5, Г. 11. – Св. 2-3. \*

36. Предварительный критическій разборъ статьи аѳинскаго митр. Хризостома (на греческомъ языке) по поводу енциклики папы Пія XI 25. XII 1931 г. о III вселенском Соборе съ папистической тенденцией [Рукопись] / А. П. Доброклонский. – 1932. \*

**6) Статті та брошури на громадську тематику:**

37. Записка одесских профессоров [Текст] / А. П. Доброклонский // Новое время. – 1905. – 18 февр.

38. Письмо [Текст] / А. П. Доброклонский // Южная мысль. – 1912. – 11 янв.

39. Письмо в редакцию [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. новости. – 1917. – 25 марта.

40. Письмо в редакцию [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. листок. – 1917. – 21 июля.

41. Открытое письмо профессору Е. Н. Щепкину [Текст] / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1917. – 6 с.

42. Нужды студенчества [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. листок. – 1917. – 25 авг.

43. Открытое письмо совету студенческих представителей [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. листок. – 1917. – 7 нояб.

44. Отзыв о брошюре свящ. А. Сипягина «Отжившие законы» [Текст] / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1917. – 16 с. (перша публікація у часописі «Херсонские епархиальные ведомости». – 1917. – Вып. 11. – С. 1-17).

45. Письмо в редакцию [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. новости. – 1918. – 2 нояб.

**7) Ділові записки, пов'язані з виконанням педагогічних та адміністративних обов'язків:**

46. Записка 13 професорів НУ до Ради професорів НУ з пропозиціями про зміни основних правил бібліотеки НУ (28 грудня 1900 року) [Текст] // ДАОО, ф. 45, оп. 12, спр. 137, арк. 411-412.

47. Лист до Ради НУ 13 професорів з протестом проти провокаційності промов Васьковського, Ротерта та Зав'ялова, надруковані в «Одесских новостях» (5 квітня 1907 року) [Текст] // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 3, арк. 15.

48. Записка на ім'я ректора про запровадження курсів педагогіки, практику читання викладачами суміжних дисциплін споріднених предметів, права приват-доцентів (травень 1914 року) [Текст] // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 19, арк. 24-27.

49. Записка на ім'я ректора про професорський дисциплінарний суд (червень 1916 року) [Текст] // ДАОО, ф. 157, оп. 1, спр. 133, арк. 2-4.

50. Записка 9 професорів НУ до Ради НУ про компенсацію моральних страждань завданих їм більшовиками (27 листопада 1919) [Текст] // ДАОО, ф. 45, оп. 12, спр. 122, арк. 303-304.

### 8) Автобіографія:

51. Моя краткая автобиография [Текст] / А. П. Доброклонский // Зап. Рус. науч. ин-та в Белграде. – Белград, 1938. – Вып. 15. – С. I–VIII.

### Список використаних джерел та літератури

1. Відділ рукописів Російської національної бібліотеки, ф. 1035, оп. 1, спр. 40.
2. ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2660.
3. ДАОО, ф. 45, оп. 4, спр. 2560.
4. ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 7.
5. ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 21.
6. *Афанасьев Н. Н.* Памяти А. П. Доброклонского [Текст] / Николай Николаевич Афанасьев // Вестник : орган церковно-общественной жизни. – 1938. – № 2. – С. 16.
7. Византийский временник. – 1916. – Т. 22, вып. 1-2. – С. 172-184.
8. Двигатели науки // Одес. новости. – 1912. – 11 февр.
9. *Доброклонский А.* Курс истории христианской церкви (I–III вв.) : литографированный курс лекций / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1909. – 145 с.
10. *Доброклонский А. П.* Моя краткая автобиография [Текст] / Александр Павлович Доброклонский // Зап. Рус. науч. ин-та в Белграде. – Белград, 1938. – Вып. 15. – С. I–VIII.
11. *Дубинский А. Ю.* Доброклонский А. П. / А. Ю. Дубинский, Серафим (Питерский), Мелетия (Панкова) // Православная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravenc.ru/text/178663.html>. – Загл. с экрана.
12. *Левченко В. В.* Преподавание и исследование истории православной церкви в Новороссийском университете в контексте общероссийских традиций [Текст] / Валерий Валерьевич Левченко // Сиггiculum Vitae. – Одесса, 2010. – Вып. 2 : Творчество П. М. Бицилли и феномен гуманитарной традиции Одесского университета. – С. 90-99.
13. *Мирошниченко В. О.* Доброклонський О. П. [Текст] / Віктор Олексійович Мирошниченко // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник : в 4 т. / відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; авт. вступ. ст. В. М. Хмарський ; упоряд. та бібліогр. ред. : В. П. Пружина, В. В. Самодурова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – 2-е вид., доп. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 60-65.
14. *Музичко О. С.* Викладання та дослідження історії релігії і церкви у Вищій школі Одеси (др. половина XIX – початок XX ст.) [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Церква – наука – суспільство : питання взаємодії : матеріали 9-ї Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті митрополита Київського і Галицького Євгенія (Болховітінова). – К., 2011. – С. 139-141.
15. *Музичко О. С.* Доброклонський Олександр Павлович [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Одеські історики : енциклопедичне видання. – Одеса, 2009. – Т. 1. – С. 125-127.
16. *Музичко О. С.* Еміграції та депортації науковців з території Південної України у першій половині XX ст. : етапи, склад, долі [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки : наук. вид. / ред. В. Г. Берковський. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 1. – С. 126-169.

17. Музичко О. Є. Історико-релігійні дослідження в Одесі наприкінці XIX – на початку XX ст. : осередки, течії, напрями [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Історія релігій в Україні : наук. щорічник. – 2009. – Кн. 2. – С. 167-174.
18. Музичко О. Є. Одеський візантиніст та релігійознавець професор О. П. Доброклонський (1856-1937) [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Древнее Причерноморье : сб. статей, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. П. О. Карышковского / глав. ред. И. В. Немченко. – Одесса, 2011. – Вып. 9. – С. 315-321.
19. Музичко О. Є. Християнський консерватизм у суспільно-політичному житті Одеси початку XX ст. [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Православ'я – наука – суспільство : питання взаємодії : матеріали 7-ї міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті митрополита Київського і Галицького Євгенія (Болховітінова) (27-29 трав. 2009 р.). – К., 2010. – С. 41-50.
20. Новомученики и Исповедники Русской Православной Церкви XX века [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pstbi.ru/cgi-htm/db.exe/ans/newmgr>. – Загл. с экрана.
21. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1915 г. – Одесса, 1916. – 250 с.
22. Пацуто В. Т. Русские историки-эмигранты в Европе : [Текст] / Владимир Терентьевич Пацуто. – М. : Наука, 1992. – 400 с.
23. Письмо в редакцию [Текст] / А. П. Доброклонский // Одес. листок. – 1917. – 25 марта.
24. Соловьёв И. В. Проф. А. П. Доброклонский как историк Русской Церкви [Текст] / И. В. Соловьёв // Руководство по истории Русской Церкви / Доброклонский А. П. – М., 1999. – С. I-X.
25. Спекторский Е. Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом, 1920-1930 [Текст] / Е. Спекторский, В. Давац. – Белград, 1931. – Вып. 1. – 294 с.
26. Струве П. Б. Труды А. П. Доброклонского по русской истории [Текст] / Петр Бернгардович Струве // Записки Русского научного института в Белграде. – 1938. – Вып. 15. – С. XXVI-XXXII.
27. Троицкий С. В. А. П. Доброклонский как историк Церкви [Текст] / Сергей Викторович Троицкий // Записки Русского научного института в Белграде. – 1938. – Вып. 15. – С. IX-XXII.
28. Фармаковский В. В. А. П. Доброклонский (по личным воспоминаниям) [Текст] / Владимир Владимирович Фармаковский // Записки Русского научного института в Белграде. – Вып. 15. – Белград, 1938. – С. XXIII-XXV.
29. Херсонские епархиальные ведомости. – 1918. – Вып. 16-17. – С. 116-122.
30. Щепкин Е. Аскетизм христианского Востока (обзор новой литературы) [Текст] / Евгений Николаевич Щепкин // Исторические известия Исторического общества при Московском университете. – 1916. – № 2. – С. 39-48.
31. Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865-1917 : Soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches. – Stuttgart, 1998. – 699 s.

Надійшла 03.08.2012

**Додаток**

**Записка 9 професорів НУ на ім'я ректора до Ради НУ про компенсацію моральних страждань завданих їм більшовиками (27 листопада 1919) // ДАОО. – Ф. 45, оп. 12, спр. 122. – Арк. 303-304. – Оригінал, рукопис почерком О. Доброклонського.**

Г. Ректору университета.

В апреле текущего 1919 года несколько профессоров Новороссийского университета были уволены Советской властью и с мая до 3-го августа оставались без жалованья. Не имея других источников дохода, при необычайной дороговизне, они были вынуждены для поддержания существования своего и своих семейств занимать деньги и распродавать свои вещи. Для некоторых из них к обычным хозяйственным расходам, присоединялись новые, экстраординарные, на усиленное питание для восстановления своего здоровья, расстроенного сиденьем в заключении по распоряжению чрезвычайной революционной комиссии. По свержении советской власти восстановленные в своих должностях они стали получать свое содержание с 3 августа. Но этого содержания едва-едва достает на текущие неотложные расходы, и из него нельзя ничего уделить ни на уплату образовавшихся долгов, ни на заготовку продуктов и топлива, обычную для данного сезона. Между тем содержание за время увольнения остается до настоящего времени не уплаченным.

Полагая, что мы пострадали, морально и материально, от советской власти несправедливо и незаконно, пострадали за то, что по своей предшествующей деятельности заподозрили в контрреволюционности и враждебности к советской власти, и тяготясь крайней материальной нуждой, мы от имени всех уволенных советской властью просим Вас, не откладывая далее, возбудить в надлежащем порядке ходатайство о выдаче им содержания за время их увольнения и до удовлетворения этого ходатайства спросить у Совета или Правления выдачу в спешном порядке пособия из специальных средств университета в размере причитающегося содержания за время увольнения с последующим возмещением их из казны в случае благоприятного исхода первого ходатайства.

Смеем надеяться, что это ходатайство будет удовлетворено, так как настоящей властью признаны аннулированными все приказы и распоряжения бывшей советской власти, которой мы были уволены и лишены содержания, и совершившееся теперь восстановление нас в правах службы было бы не полным без удовлетворения содержания, связанным службой, за время увольнения, теперь признанным действительными.

27.11. 1919 г.

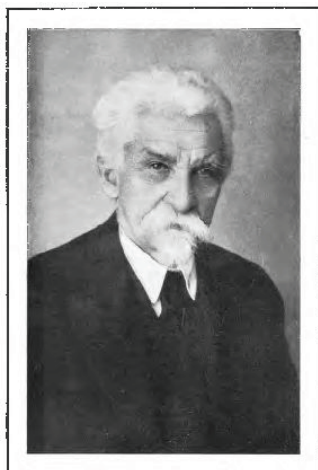
А.П. Доброклонский, А.М. Клитин, А.Ф. Федоров, В.Н. Палаузов, С.С. Груздев, П.Е. Казанский, А.Ф. Маньковский, А.И. Томсон, П.С. Шестериков



### Ілюстрації



*О. П. Доброклонський (другий справа) у групі професорів Одеських вищих жіночих курсів на початку XX ст. (Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова. – Архів М. М. Ланге. – К. 30. – Спр. 284. – Арк. 4.*



*Фотографія О. П. Доброклонського в останні роки життя. Опубл. в : Записки Русского научного института в Белграде. – Вып. 15. – Белград, 1938.*

**А. Е. Музычко,**

кандидат исторических наук,  
доцент кафедры истории Украины  
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова  
ул. Елисаветинская, 12, г. Одесса, 65082, Украина

**ПРОФЕССОР НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА  
И ОДЕССКИХ ВЫСШИХ ЖЕНСКИХ КУРСОВ  
А. П. ДОБРОКЛОНСКИЙ: БИОБИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК**

**Резюме**

В данной статье проведен анализ проблемы библиографирования творческого наследия историка церкви, профессора Новороссийского университета и Одесских высших женских курсов А. П. Доброклонского (1856-1937). Приведен реестр основных работ профессора, которые классифицированы на научные и публицистические. Статья написана главным образом на основе малоизвестных источников.

**Ключевые слова:** Новороссийский университет, библиография, историк церкви, Одесса

**O. Ye. Muzychko,**

PhD (History), Associate Profesor  
Department of History of Ukraine  
Odesa I. I. Mechnikov National University  
12, Yelysavetynska St., Odesa, 65082, Ukraine

**PROFESSOR OF NOVOROSIISKYI UNIVERSITY AND ODESA  
WOMEN'S HIGHER COURSES O. P. DOBROKLONSKIY:  
BIOBIBLIOGRAPHICAL STUDY**

**Summary**

The article deals with the creation of the bibliography of works by a historian of Church, professor of Novorosiiskyi University and Odesa Women's Higher Courses O. P. Dobroklonskiy (1856-1937). A register of basic works of the professor divided into scientific studies and publicistic works is represented. The article is written mainly on the basis of unknown sources.

**Key words:** Novorosiiskyi University, bibliography, historian of Church, Odesa.